

Jenny Lindblad

Herland – Den litterära feministiska utopin

När *Herland*¹ gavs ut 1915 var den unik på flera sätt. Den är en litterär utopi – eller en litterär feministisk utopi – som knyter samman feminism och socialism. Den är skriven av en kvinna, som med bitande ironi och humor kritiserar de rådande maktstrukturerna.

Trots att Charlotte Perkins Gilman² bröt mot många av samtidens konventioner blev hon en aktad och betydande ideologisk, vetenskaplig och skönlitterär författare under sin levnad. Tyvärr

har hon efter sin död kommit i skymundan, men bör plockas fram, mer aktuell än någonsin som hon är i sin kritik mot klassamhället, könsmaktsordningen och biologismen.

Gilman var som författare mycket aktiv men hade, som många kvinnor, svårt att bli publicerad, varför många av hennes litterära verk gavs ut som följetonger i tidningen *The Forerunner*.³ Gilman är en mycket tvärvetenskaplig skribent och experimenterar även med

---

1. Charlotte Perkins Gilman, *Herland* (1979, ursprungligen 1915). Finns även på svenska, som *Jungfrulandet* (1980), i översättning av Kerstin Gustafsson.

2. Charlotte Perkins Gilman levde 1860-1935 i USA.

3. Efterskrift till *Jungfrulandet* av Ann J. Lane, s 211.

olika genrer. Dock genomsyrar klass- och könsperspektiven allt hon skriver. Hon kämpar för att knyta samman feminismen och socialismen och för att påvisa de nödvändiga sambanden mellan dessa. Gilman menar att den ursprungliga utsugningen och förtrycket är mannens förtryck av kvinnan eftersom han tillgodogör sig värdet av hennes arbete som sitt eget. Detta återskapas i kapitalismens utsugning av arbetaren, där fabriksägaren tillgodogör sig vinsten av arbetarens produktion. Därför är avskaffandet av klasshället ömsesidigt beroende av avskaffandet av könsmaktsordningen. Mycket av detta går igen hos de marxistiska feministerna under 70- och 80-talen, exempelvis hos Heidi Hartmann, som skapade stor debatt i Sverige under 80-talet med sin artikel *Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism*⁴.

Gilmans litterära, filosofiska och samhällsvetenskapliga verk är till stor del en kritik av den samtida vetenskapen, som ansåg sig kunna göra anspråk på att vara neutral men samtidigt präglades av en homogenitet såväl klassmässigt som könsmässigt. Gilman menade att den vetenskap som utövades på universiteten fastnade i sin iver att studera samband mellan olika samhällsinstitutioner. Det resulterade i att den enda frågan som ställdes var *hur? Inte varför?*

eller för *vem?* Därför kunde den inte bli en kritik av den rådande samhällsordningen. Så trots att Gilman skrivit flertalet betydande samhällsvetenskapliga verk – kanske främst *Women and Economics*⁵ – höll hon sig utanför de akademiska institutionerna och verkade främst som författare och fri debattör.

Herland är den första boken i en trilogi om kvinnolandet Herland. I inledningen möter vi tre unga män som under en resa upptäcker ett land endast befolkat av kvinnor. De tre männen får symbolisera tre samhällsliga sätt att se på kvinnan – det höviska, det chauvinistiska och det jämställda.

Den första mannen, Jeff, avgudar kvinnor. Han ser dem som bräckliga varor som sätta på piedestal för att tjäna resten av livet – den höviska kvinnobilden. Han ser det perfekta förhållandet i det mellan den oskuldsfulla hjälplösa kvinnan och mannen som skyddar henne. De biologiska skillnaderna är utifrån Jeffs perspektiv självklara, men inte negativa, utan nödvändiga uttryck för det gudomliga samspelet. Han föraktar de landsmän som behandlar kvinnor illa, men ser att hans oförmåga att se kvinnor som jämlikar också hindrar deras frigörelse.

Den andra mannen, Terry, symboliserar njutningen i makten över kvinnan, hur den manliga och heterosexuella sex-

4. Heidi Hartmann, »Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism. För en mer utvecklingsbar förening«, ur Hillevi Ganetz, Evy Gunnarsson och Anita Göransson (red), *Feminism och marxism – en förälskelse med förbinder* (1986).

5. Charlotte Perkins Gilman, *Women and Economics* (1998, ursprungligen 1898).

ualiteten bygger på ett förtryck av kvinnan och hur det för män är omöjligt att känna en sexuell dragningskraft till en jämlike. Denne manlige symbol beklagar sig ständigt över hur okvinnliga kvinnorna i Herland är. När en av hans medresenärer påpekar för honom att det är moderskapet som är det centrala i landet och undrar hur han då kan tycka att de är okvinnliga, svarar han att det inte finns något kvinnligt i sig med moderskapet. Poängen med moderskapet måste vara att det är just männens barn som födes. Då blir kvinnlighet det samma som att underkasta sig och offra sig.

Den tredje mannen, Van, är vår berättare och den mest kritiskt inställda till sitt eget land och det system som underordnar kvinnorna mannen. Han symboliserar försöken att vara jämställd, utan att rucka på de grundläggande maktstrukturerna. Han vill förändra de uppenbara orättvisorna mellan män och kvinnor, men är inte beredd att också skjuta makt från dem som har till dem som inte har. Och Van försöker verkligen vara jämställd, men på grund av sitt kulturella och sociala arv misslyckas han med sina goda intentioner och faller i fördomarnas fälla gång på gång.

Kvinnorna i Herland, som genom ett överfall 2 000 år tidigare förlorade alla män, har utvecklat jungfrufödelse. Graviditeten uppstår ur en önskan att bli gravid. Denna jungfrufödelse ger endast ger upphov till flickebarn. Självbefruktelsen kan ses som en symbol för att allt är möjligt. Det går att förändra våra

fördomar om sexualitet och biologi, till och med våra föreställningar om den givna reproduktionsordningen. Denna övertygelse om att kunna omvandla hela samhällsordningen är mycket närvarande hos Gilman.

Herland är byggt på rationalitet och förnuft med moderskapet som det centrala temat, eftersom det är barnen som utgör nästa generation och för landet vidare. Alla sjukdomar har utrotats och fattigdomen lika så. Kriminaliteten är avskaffad liksom analfabetismen. Kollektivet är överordnat individen, fast på ett sätt som verkar frigörande på kvinnorna i landet, men samtidigt mycket provocerande för männen från »landet utanför«. Det gemensamma är positivt laddat. Det individuella är inte heller negativt, utan blir en självklarhet i samhället då alla inom kollektivet har vissa individuella särdrag. Att individerna odlar dessa särdrag ses som positivt för samhällets utveckling och således även för hela kollektivet.

Stora rådslag och full information till alla befrämjar det som kvinnorna menar är det viktigaste för deras framsteg – kritiskt tänkande och uppfinningsrikedom. Kvinnorna i Herland har ständigt allas bästa för sina ögon. Här finns Gilmans övertygelse om att det är männens rätt att dominera kvinnor som skapar såväl osunda äganderättsliga förhållanden i samhället som männens vilja att härska. Herlands invånare är inte mer allmännyttiga och moderliga på grund av sitt kön, utan för att de är människor som formats i ett

samhälle vars grundläggande ordning inte bygger på förtryck och dominans.

I landet finns inga familjer i den borgerliga kärnfamiljsbemärkelsen. Begrepp som hem existerar inte.

Moderskapet är mycket centralt, men inte som kvinnlig företeelse. Alla kvinnor ser sig som människor och därför är moderskap något mänskligt. Barnuppfostran, eller snarare barnutbildningen, sköts av de allra mest utbildade experterna och har mycket hög status. Barnen lever dock med sin mor, men får kärlek av alla – inte bara den biologiska modern.

Varken moderskapet eller barnuppfostran har den smak av privat sfär eller egoism och individualism som vårt samhälles idé om moderskap och familj har. Barnen är de centrala och kan inte vara någons egendom. De tas väl om hand därför att de för samhället vidare, och kvinnor som är mödrar hyllas eftersom de ger barnen liv. I sin uppfostran uppmuntras barnen till ett livslångt lärande, till en vetgirighet som bygger på att söka egen kunskap och att kritiskt ifrågasätta, i syfte att utveckla samhället till det bättre.

Kritiken mot kärnfamiljen och moderskapet är skarp hos Gilman. Hon framställer moderskapet i »världen utanför« som nästan perverst och egoistiskt, och den privata sfären som vi skapar inom familjen som osund. I Herland står barnen i fokus och samhället är väl anpassat för att alla individer skall kunna få barn. Självklart tillåts inte moderskapet bli ett hinder för arbete eller personlig utveckling. Istället blir det en na-

turlig del av allas livscykel. I »landet utanför« är kvinnornas enda uppgift att föda barn, vilket gör att det enda de utvecklas till är mödrar. Inte människor.

Som nytänkande varelser bestämmer sig kvinnorna i Herland för att de tre männen ska få bli fäder tillsammans med tre av kvinnorna från landet. Men sexualiteten blir ett komplicerat faktum för de tre männen. I Herland blir männen kön och kvinnorna människor. Ju mer männen bryter mot de normer och konventioner som finns i Herland, desto mer kön blir de. Det är männens sexualitet som är den avvikande. Det är deras aggressioner och frustrationer av att inte kunna dominera, som framställer dem som mindre civiliserade och mindre rationella. Mellan raderna pekar Gilman på att det är lätt att vara logisk och rationell inom ett system som man själv skapat. Det är männen som upplevs som utvecklade genom att deras personligheter och beteenden blir förvrängda av vanan att dominera och härska över kvinnor. De uppfattas som bråkiga barn som gnäller och tigger om tillfredställelse. Därför, tycks Gilman säga, är kvinnor mer lämpade att ta steget mot ett jämlikt samhälle. De är inte beroende av att härska och äga. Utan kvinnor att dominera kommer män efter hand att vara tvungna att sälla sig till mänskligheten i stort och inte till det egna könet. På så sätt kommer samhället på sikt att bli jämlikt, utan klasser eller sociala kön.

Sexualiteten är en komplicerad del av Herland som utopi. Sexualiteten fram-

ställs, likt allt annat i vårt »samhälle utanför«, som ett kulturellt betingat beteende som bygger på förtryck och som därför kommer att försvinna då förtrycket försvinner. Därför lyser sexualiteten med sin frånvaro i Herland, till dess att männen kommer och sexualiteten får sin reproduktiva funktion. Här väcker Gilman frågan om hur sexualiteten ser ut i ett samhälle utan den reproduktiva nödvändigheten. Vad är sexualiteten i ett samhälle som inte bygger på en föreställning om kvinnors sexuella underkastelse? Kanske vill Gilman – med avsikten av en sexualitet hos kvinnorna i Herland – säga att vi inte ens i utopisk form kan föreställa oss en sexualitet fri från det tvång som kvinnoförtrycket och reproduktionen innebär.

Men om köns- och klassperspektivet kan kännas radikalt och modernt hos Gilman, finns det andra delar som definitivt präglas av tidsandan och väcker tankar på tvångssterilisering och oförståelse för det som upplevdes som anorlunda. I Herland finns det inga människor med funktionshinder. Dessa har, enligt bokens berättare, »avlats bort«, genom att man bett kvinnor med anlag för funktionshinder att inte skaffa barn. Det förekommer alltså inget fysiskt tvång, men ett socialt sådant. Herland är ett mycket homogent samhälle, och detta verkar vara en del av idyllen hos Gilman. Det är underligt hos en författare som förstod att kvinnor i sig inte var avvikande, utan endast att samhällets nor-

mer hade skapats på så sätt att kvinnor upplevdes som avvikande. Hon borde också se att ett samhälle som endast är anpassat till människor som fungerar på ett visst sätt, reducerar dem som inte ser ut på samma sätt till funktionshindrade. Här saknas hos Gilman en diskussion om olikheter och sociala rättigheter utanför klass- och könslinjerna.

I det kapitel ur Herland som Frone-sis valt att publicera – *Våra förhållanden och deras* – diskuterar de tre männen från »landet utanför« med de kvinnor som de är tänkta att bilda par med. Avsnittet är till stor del en dialog mellan männen och kvinnorna om arbete och föräldraskap.

Men ta er tid och läs mer av Gilman. Läs även hennes mer vetenskapliga verk. Hon är definitivt en teoretiker som under senare år ägnats allt för lite uppmärksamhet och analys. Hon kan tillföra mycket till den moderna politiska debatten om feminism och jämställdhet, vilken allt mer tycks tappa den tråd som knyter klass och kön samman. Hon kan också vara en bra lärare i hur feminismen kan vara intellektuell och nytänkande, men samtidigt lättillgänglig, något som många feministiska tänkare idag kan behöva göras påmind om. Och framförallt kan hon kanske väcka oss ur den slummer av hopplöshet och hårklyveri som präglar många framtidsdebatter, och väcka tron på att man faktiskt kan upphäva den rådande ordningen.